

In 1622 kreeg de Haarlemmer Cornelis Claesz. van Wieringen de opdracht om een schilderij te vervaardigen van de Zeeslag bij Gibraltar, een bloedig treffen tussen de Nederlandse oorlogsvloot en de Spanjaarden. Dat gevecht had vijftien jaar eerder plaatsgevonden. Voor hij met de uitvoering begon maakte Van Wieringen een *modello*, een geschilderd ontwerp op klein formaat. Het Scheepvaartmuseum in Amsterdam wist dit kortgeleden aan te kopen met een bijdrage van de Vereniging Rembrandt. Jarenlang was het in particulier bezit, maar nu is het verenigd met het grote schilderij dat Van Wieringen op basis van dit ontwerp vervaardigde en dat al lange tijd deel uitmaakt van de collectie. In het vernieuwde Scheepvaartmuseum zijn beide nu naast elkaar te zien. Het is een zeldzame combinatie, die duidelijk maakt hoe een prestigieuze kunstopdracht in de 17de eeuw verliep.

Modello voor een schilderij van de Zeeslag bij Gibraltar, 25 april 1607

Cornelis Claesz. van Wieringen (Haarlem voor 1580 – 1633 Haarlem)

Het Scheepvaartmuseum
Amsterdam

1622. Olieverf op paneel, 49 x 115 cm

Gesigneerd rechtsonder: *F C W.*

Herkomst: veiling Bonhams, Londen, 5 december 2007

Rond 1620 ontstond bij de Admiraliteit van Amsterdam het plan om een bijdrage te leveren aan de decoratie van het nieuwe verblijf van stadhouder Prins Maurits aan het Binnenhof in Den Haag. De keuze viel op een schilderij van een recente gebeurtenis uit de maritieme geschiedenis, de Zeeslag bij Gibraltar in 1607. Op 25 april van dat jaar voerde een Nederlandse oorlogsvloot een verrassingsaanval uit op de Spaanse zeemacht. Het werd de grootste overwinning in de toen al veertig jaar durende onafhankelijkheidsoorlog en nog wel een die plaats vond onder de Spaanse kust. Aan Nederlandse zijde voerde admiraal Jacob van Heemskerck het bevel, dezelfde die zich tien jaar eerder onsterfelijk had gemaakt door zijn overwintering op Nova Zembla met Willem Barentsz. Met een vloot van dertig schepen was hij door de Staten-Generaal uitgezonden om de militaire druk op de Spanjaarden op te voeren. Toen hij de vijand

niet aantrof bij Lissabon, voeren de schepen verder in zuidelijke richting. De Spaanse vloot bleek in de baai van de vestingstad Gibraltar te liggen. Op 25 april besloot de krijgsraad *die Spaensche Armade, zijnde inde Strate ende Baye van Gibraltar (soo wij vernomen hadden) aen te tasten, hoe wel die laghen in haer eyghen haven ende onder t'geschut vande Stadt ende Casteel.*

De verrassingsaanval mondde uit in een bloedig gevecht. Joris van Spilbergen was een van de hoofd-officieren van de Nederlandse vloot. Hij schreef een ooggetuigenverslag van de *heerlicke victorie die God verleent heeft*, dat binnen enkele weken na zijn terugkeer in het vaderland in druk verscheen: *Daer is seer hert ende grouwelijck gevochten daer by vreeselijck ende wonderlijck om (te) sien het gheweldich branden der Spaensche Galioens.* Twaalf Spaanse schepen werden tot zinken gebracht, brandden af tot op de waterlijn of werden *aent*

strang (strand) *ghedreven*. Aan Nederlandse zijde ging geen enkel schip verloren. De Spanjaarden telden enige duizenden doden, de Nederlanders ‘slechts’ een honderdtal.

De overwinning bij Gibraltar vormde een ideaal onderwerp voor een schilderij om cadeau te doen aan de stadhouder. Prins Maurits was opperbevelhebber van leger en vloot, en uit zo’n kunstwerk zou hij inspiratie kunnen putten voor de nabije toekomst. Het Twaalfjarig Bestand liep ten einde, zonder uitzicht op een perma-

Sloep van de Nederlandse vloot (detail)

nente vrede. De oorlogsvloot zou dus nog een flinke rol moeten spelen!

Wie anders dan de Haarlemse zeeschilder Hendrick Vroom zou dit plan moeten uitvoeren? Die had al de nodige ervaring met soortgelijke werken en zal in marinekringen algemeen bekend zijn geweest. De Amsterdamse heren hadden er goed aan gedaan eerst het *Schilder-Boeck* (1604) van Karel van Mander te lezen. Die roemt weliswaar Vrooms kwaliteiten (een schilder die in het *Scheep-maken heel veerdigh en daeghlijcx beter wort*) maar hij gewaagt ook van diens zakelijke inslag: *wie wat van hem begeert, die moet het hem betalen*. Dat bleek toen Vroom in een bespreking op 11 juni 1621 een honorarium van maar liefst 6000 gulden verlangde. Toen het admiraliteitsbestuur liet blijken dat wel erg veel te vinden – ter vergelijking: een matroos bij de VOC verdiende in die tijd rond de tien gulden per maand – verliet Vroom vloekend de vergaderkamer van de Amsterdamse Admiraliteit. De stukken spreken van *insolente woorden en propoosten* (uitspraken).

De Admiraliteit wendde zich nu tot een stadgenoot van Vroom, Cornelis Claesz. van Wieringen. Toen het hierboven genoemde *Schilder-Boeck* verscheen stond Van Wieringen nog aan het begin van zijn carrière, maar Van Mander onderkende het talent van deze stadgenoot

De Zeeslag bij Gibraltar in 1607 (proefstuk)
 Cornelis Claesz Van Wieringen
 ca. 1621. Olieverf op paneel
 136,8 x 187 cm
 RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

al: Daer is oock te Haerlem, en van Haerlem, Cornelis Claesz. den welcken de Zee-vaert en ander hanteringhe verlaten hebbende, heeft aenghevanghen te teykenen en schilderen schepen, (...) de takelinghe, touwen, en alle eyghenschappen der schepen verstaet hy uytnemende wel, en heeft alree soo aerdighe maniere van wercken, en suyver vaste handlinghe van het trecken der touwen, dat hy niemant te wijcken heeft.

DE OPRACHT STAP VOOR STAP

Van Wieringen stelde zich soepeler op dan zijn collega Vroom, maar kreeg de opdracht niet onmiddellijk. De bestuurders van de Admiraliteit gingen behoedzaam en stapsgewijs te werk. Eerst diende de kunstenaar een proeve van bekwaamheid af te leggen, door een scheepsgevecht van flink formaat te schilderen. Op dat schilderij, dat gelukkig ook bewaard is gebleven, is te zien hoe een Spaans galjoen uit elkaar spat tijdens een confrontatie met een Nederlands schip. Kennelijk waren de heren van de Admiraliteit onder de indruk van de vele details op het schilderij en de nauwkeurige weergave van de schepen. In elk geval mocht de kunstenaar nu aan de volgende fase beginnen: het maken van een *modello* voor het grote schilderij voor het stadhouderlijke verblijf. In feite was daarmee de opdracht aan Van Wieringen rond. Eén voorwaarde was er nog wel: hij moest ermee akkoord

gaan dat de uiteindelijke prijs zou worden vastgesteld door een commissie van vier neutrale personen. Die kwam uit op een bedrag van 2400 gulden.

Van Wieringen liet het grote doek, met lijst ruim vijf meter breed, in januari 1623 van Haarlem naar Den Haag vervoeren. Ongetwijfeld zal dat per schip zijn gegaan. Daarvoor bracht hij nog eens 50 guldens en 7 stuivers in rekening. De 'grote Gibraltar' is via de Oranjes bij de Duitse keizerlijke familie terechtgekomen. In de jaren twintig van de vorige eeuw kon het Scheepvaartmuseum dit stuk voor een gering bedrag aankopen bij een Berlijnse kunsthandel. Door onderzoek in het Amsterdamse archief wist Willem Voorbeijtel Cannenburg, de toenmalige directeur van het museum, de hele geschiedenis van de opdracht te ontrafelen. Daardoor was al bekend dat Van Wieringen een proefstuk en een *modello* had gemaakt, maar het was de vraag of die nog bestonden.

MODELLO GEZOCHT

Rond 1980 vielen de puzzelstukjes op hun plaats. Een anoniem schilderij in het Rijksmuseum werd rond die tijd geïdentificeerd als het proefstuk met de spectaculaire ontploffingsscène. In dezelfde tijd dook in de kunsthandel ook het *modello* op. Waar dit schilderij sinds 1622 was geweest is onduidelijk. Het is onwaarschijnlijk dat het met het grote schilderij is meegegaan naar Prins Maurits. Het wordt in elk geval niet genoemd in de inventaris van de stadhouderlijke verzamelingen van 1632. Zeker is alleen dat het in een Engelse verzameling is beland en via de kunsthandel (Galerie Hoogsteder in Den Haag) in privébezit is terechtgekomen, de collectie van Henk Visser in Wassenaar. De heer Visser was wapenhandelaar en bezat ook een indrukwekkende hoeveelheid historisch schiettuig. Een schilderijtje uit het begin van de 17de eeuw waarop veel geschoten werd, paste daar dan ook uitstekend bij. Toen Visser in 2006 overleed,

De Zeeslag bij Gibraltar in 1607 (eindresultaat)
 Cornelis Claesz Van Wieringen
 1622. Olieverf op paneel
 180 x 488 cm
 HET SCHEEPVAARTMUSEUM,
 AMSTERDAM

Hoe de afmetingen van het *modello* en het eindresultaat zich tot elkaar verhouden, kunt u zien op p. 14 van dit Bulletin, waar een foto de beide schilderijen naast elkaar toont

greep het museum zijn kans. Op de veiling van Bonhams in Londen kon dit felbegeerde stuk op 5 december 2007 worden bemachtigd.

Het grote doek en het *modello* hebben vrijwel dezelfde voorstelling. Te zien is de baai van Gibraltar, met geheel rechts de gelijknamige rots en de stad. In de baai speelt zich de zeeslag af, bestaande uit een aantal entergevechten tussen Spaanse en Nederlandse schepen. Het *modello* is met een lossere toets geschilderd, waardoor het een meer spontane indruk maakt dan de heel precies uitgewerkte eindversie. In zijn definitieve schilderij is Van Wieringen bovendien op enkele punten afgeweken van het ontwerp. De verschillen tussen model en eindversie laten mooi zien welke wensen de Admiraliteitsheren hebben ingebracht na bestudering van het voorstel. Van Wieringen heeft bijvoorbeeld het gevecht tussen de twee admiraalsschepen op het ontwerp bijna verstopt, links achter het grote schip met de Zeeuwse vlag. Op de eindversie heeft dit duel een centrale positie gekregen, zij het nog steeds op het tweede plan. Ook zijn er enkele schepen toegevoegd, zoals het kleine zeeschip, een jacht, links van het midden. Op de spiegel zijn de wapens van Prins Maurits en van de Admiraliteit van Amsterdam aangebracht. Zo vereeuwigde Van Wieringen, ongetwijfeld op verzoek van de Admiraliteit, de schenker én de ontvanger van het schilderij in de voorstelling. Dat is dan weer ten koste gegaan van de mooi uitgewerkte sloep met een grote Nederlandse vlag, vol gewapende mannen, die nu naar de linkerhoek van het tafereel is weggedrukt.

Door de aankoop van het *modello* van de Zeeslag bij Gibraltar worden nu de drie fasen van de kunstopdracht uit 1621-23 in openbare collecties bewaard, twee in Het Scheepvaartmuseum en één in het Rijksmuseum. Dat opent ook de mogelijkheid om ze in de toekomst een keer bij elkaar te brengen en zo het hele verhaal te vertellen van de nasleep van een zeeslag in 1607.

Van weinig 17de-eeuwse kunstopdrachten is de gang van zaken zo nauwkeurig te volgen. Dat maakt dat deze aankoop niet alleen maritiem-historische en esthetische waarde heeft, maar ook van groot belang is voor de kennis van de praktijk van de schilderkunst van de 17de eeuw ♦

Remmelt Daalder
Senior conservator

Het *modello* voor *De Zeeslag bij Gibraltar, 25 april 1607* is aangekocht door de Vereniging Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum en in bruikleen gegeven aan Het Scheepvaartmuseum, Amsterdam. De aankoop is gesteund door de Vereniging Rembrandt, de Mondriaan Stichting en het VSBfonds.

Literatuur

- R. Daalder, 'Een zeeslag voor prins Maurits', *Maandblad Amstelodamum* (2008), 2, pp. 3-12
- R. Daalder, 'Cornelis Claesz van Wieringen en de Zeeslag bij Gibraltar in 1607', *Scheepshistorie* 9 (2010), 1, pp. 48-53
- W. Voorbeijtel Cannenburg, 'De zeeslag bij Gibraltar door Corn. Claesz. v. Wieringen', *Jaarverslag Vereniging Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum* (1928), bijlage B, pp. 52-60
- J. Giltaij, J. Kelch et al., *Lof der Zeevaart. De Hollandse schilders van de 17e eeuw*, tent. cat. Rotterdam (Museum Boijmans Van Beuningen) en Berlijn (Staatliche Museen, Gemäldegalerie im Bodemuseum) 1997, cat. nrs. 10, pp. 108-112 (tekst: Ron Brand)

Lokke Moerel (46)

Bestuurslid van de Vereniging Rembrandt

Wat is uw eerste kennismaking met kunst?

'Toen ik 10 jaar was nam mijn opa mij voor het eerst mee naar Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam. Daar raakte ik helemaal betoverd door de surrealistische schilderijen.'

Herinnert u zich nog uw eerste kunstreproductie?

'Ja, dat was een reproductie van een operazangeres van Kees van Dongen. Die heeft jaren boven mijn bed gehangen in mijn kinderkamer en is zelfs nog meeverhuisd naar mijn studentenkamer. Vriendjes en vriendinnetjes vonden die voorstelling maar raar. Daar heb ik me niets van aangetrokken, ik vond de kleuren en de kracht van die vrouw prachtig.'

Wat is uw eerste kunstaankoop?

'In Leiden stond een heel oude eik in de Hortus, die op een gegeven moment ziek werd en al zijn bladeren verloor. De stam en takken werden helemaal in verband gewikkeld. Toen ik ergens een aquarel zag van deze zieke boom, heb ik die ter plekke gekocht voor 500 gulden – voor een student toen een astronomisch bedrag. Mijn huisgenootjes verklaarden me voor gek.'

Naar welk museum gaat u graag terug?

'Ik houd van musea die niet te groot zijn. Ik kan echt overweldigd worden als er te veel te zien is. En verder houd ik van musea (of tentoonstellingen) die in de omgeving zelf al een kunstbeleving zijn. Zo word ik bijvoorbeeld echt blij van het wandelen in de beeldentuin van het Kröller-Müller Museum.'

Welke aankoop voor welk museum zou u graag willen steunen?

'Dan denk ik gelijk aan werk van jonge kunstenaars. De geschiedenis leert dat veel mooie kunst is ontstaan doordat individuen in een bepaalde kunstenaar geloofden, zodat die zich in vrijheid kon ontwikkelen. Een tijd lang is die taak door de overheid verricht, maar die maakt nu terugtrekkende bewegingen. We moeten wel zorgen dat onze kinderen ook weer wat hebben om naar te kijken!'

Welk werk zou u graag met iedereen willen delen?

'Dit vind ik altijd een rare vraag in deze rubriek! Op mijn kamer op kantoor hangen twee grote schilderijen van Peter Klashorst. Die zijn zo mooi, die wil ik met niemand delen, die hou ik lekker zelf!'

